

УДК 378.38:911.2

Олена Данильченко, к. геогр. н., ст. викладач

<https://orcid.org/0000-0003-2881-843X>

e-mail: olena_danylchenko@ukr.net

Олеся Корнус, к. геогр. н., доцент

<https://orcid.org/0000-0001-7469-7291>

e-mail: Olesia_Kornus@ukr.net

Анатолій Корнус, к. геогр. н., доцент

<https://orcid.org/0000-0002-5924-7812>

e-mail: a_kornus@ukr.net

Сергій Сюткін, к. геогр. н., доцент

<https://orcid.org/0000-0002-0871-0993>

e-mail: siutkin-sergiy@ukr.net

Борис Нешатаєв, д.геогр. н., професор

<https://orcid.org/0000-0001-9818-8889>

e-mail: geographsspu@ukr.net

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ: СТАН І ПРОБЛЕМИ

У статті проаналізовано місце і значення навчальної практики у підготовці майбутніх фахівців з географії та показано важливість і необхідність їх проведення. Розглянуто деякі аспекти навчальної практики з географії спеціальності 014 Середня освіта (Географія) на основі краєзнавчого матеріалу. Розкрито мету, основні завдання та етапи проведення практики. Охарактеризовано бази навчальної практики з географії та описано конкретні приклади природних географічних об'єктів, при вивченні яких студенти набувають фахових компетентностей.

Ключові слова: практична підготовка, навчальна практика з географії, фахівець з географії

Елена Данильченко, Олеся Корнус, Анатолій Корнус, Сергей Сюткин, Борис Нешатаев

УЧЕБНАЯ ПРАКТИКА ПО ГЕОГРАФИИ КАК НЕОБХОДИМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ГЕОГРАФИИ

В статье проанализированы место и значение учебной практики в подготовке будущих специалистов по географии и показана важность и необходимость их проведения. Рассмотрены некоторые аспекты учебной практики по географии специальности 014

Среднее образование (География) на основе краеведческого материала. Раскрыты цели, задачи и этапы проведения практики. Охарактеризованы базы учебной практики по географии и описаны конкретные примеры природных географических объектов, при изучении которых студенты приобретают профессиональных компетенций.

Ключевые слова: практическая подготовка, учебная практика по географии, специалист по географии

Olena Danylchenko, Olesia Kornus, Anatolii Kornus, Serhii Siutkin, Borys Neshataev
EDUCATIONAL PRACTICES ON GEOGRAPHY AS A NECESSARY COMPONENT OF TRAINING OF THE SPECIALISTS ON GEOGRAPHY

The article is considered the place and importance of the educational practice for the training of students in geography. On the example of educational practice in field of geography students by the specialty 014 Secondary Education (Geography) the some aspects of its conduct on the basis of local lore material are considered. The article reveals the purpose of the training practice, which consists in consolidating the theoretical knowledge received by students during training, acquiring and improving of practical skills and habits, mastering of modern methods of the field research. The tasks of practice, suggesting to teach the students to use of special instruments and tourist equipment, correctly apply of them in various types of geographical research, teach students to conduct visual observations by themselves, perform of field measurements, and conduct the scientifically grounded processing of empirical results were also described.

The stages of the training practice (preparatory, field, and cameral) have been described on the base of conduct of it in Sumy city and its environs. The article also showed the program results of training practice on geography, which consists in applying the theoretical knowledge to form the practical skills, demonstrating the ability to use the special instruments for geographical research, organizing of independent visual observations of the natural objects and phenomena, performing field measurements, demonstrating the ability to perform graphic and cartographic work, the use of professionally proficient knowledge and practical skills for the scientific researches of natural objects, processes and phenomena.

The special attention was paid to the description of unique local lore objects: the Romny salt dome named of mount Zolotukha – geological reserve of local significance, as well ad the Mohrytsky Landscape Reserve of local significance, Banitsky Quarry of quartzite, Psel river (along the route Baranivka-Zeleny Gai – in the vicinity of Sumy), and the Botanical Garden of the Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, where students are acquire professional competencies. In conclusion, it is emphasized that the training practice on geography is an integral part of lead-up of a highly qualified geographer, it enables students to consolidate their theoretical knowledge in the field, broadens their horizons and cognitive abilities, evokes interest in geography, increases the effectiveness of teaching, and promotes the reliable formation of professional competencies of the students-geographers.

Keywords: practical training, educational practice on geography, geographical education.

Вступ. Практична підготовка є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми здобуття вищої освіти і набуття студентами загальних та фахових компетентностей та невід'ємною складовою процесу підготовки фахівців у закладах вищої освіти. Навчальні практики з фахових географічних дисциплін є надзвичайно важливими в освітньому процесі з підготовки до майбутньої роботи вчителя географії. Основні завдання навчальної практики полягають у закріпленні теоретичних знань, практичних умінь, навичок,

одержаних студентами під час аудиторних занять; оволодінні методами польових досліджень; розвитку у студентів географічного мислення, уміння виявляти і встановлювати певні закономірності й причинно-наслідкові зв'язки між різними процесами і явищами; розширенні географічного світогляду майбутнього вчителя географії.

У навчальних планах підготовки фахівців з географії на практичну підготовку відводиться різна кількість годин. Однак, останнім часом прослідковується негативна тенденція зменшення обсягу годин, відведених на навчальну практику, що викликає занепокоєння. У цьому контексті надзвичайно актуальною є проблема збереження обсягу навчальної практики з географії, встановлення її важливості та методичного забезпечення.

Вихідні передумови. Відомий вчений-педагог К. Д. Ушинський у своєму підручнику «Рідне слово» підкреслював, що викладання географії має розвивати в учнів «інстинкт місцевості» [8]. Цю рису, надзвичайно важливу у навчанні і в практичному житті, може прищепити лише такий вчитель географії, який сам добре знає свою місцевість та володіє методикою польових досліджень. М. М. Баранський у своїх працях писав, що майбутній вчитель географії повинен володіти методикою польових досліджень, польова практика студентів-географів повинна бути проникнута спеціальними цільовими установками, «потрібний живий показ на практиці» [1]. І в довершенні автор говорить, що «Географія – це не підручник географії, а саме життя» [1, С. 281]. Цим гаслом вчений підкреслює важливість польових досліджень, взагалі та навчальної практики з географії, зокрема.

Проблемі технології управління освітнім процесом у проведенні навчальних практик для студентів-географів приділяли увагу Л. М. Булава, Н. О. Стецюк, О. В. Барановська, Т. М. Шовкун, М. О. Барановський, В. В. Смаль, І. В. Смаль, М. С. Топузов [3]. Методичні аспекти проведення навчальних практик з географічних дисциплін достатньо повно висвітлені у навчальному посібнику В. О. Ісаченкова та ін. [2]. Етапи польових природничо-

географічних досліджень, комплексний опис точок спостережень з детальною методикою проведення викладені у навчально-методичному посібнику [4].

Разом з тим, аналіз сучасних досліджень та наукових праць у названій площині показав, що в закладах вищої освіти не достатньо розробок з методики проведення навчальних практик з географії, що й зумовило мету статті.

Мета статті – проаналізувати місце і значення навчальної практики з географії у підготовці майбутніх вчителів географії та розглянути деякі аспекти її проведення на основі краєзнавчого матеріалу (на прикладі навчальної практики з географії спеціальності 014 Середня освіта (Географія) Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка).

Виклад основного матеріалу. Згідно навчального плану підготовки бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта (Географія) навчальна практика з географії передбачена у 2, 4 та 6 семестрах.

Мета навчальної практики з географії – закріпити теоретичні знання, отримані студентами під час навчання, набути і вдосконалити практичні навички й уміння за вказаними навчальними дисциплінами, оволодіти сучасними методами польових досліджень та навчити студентів користуватися ними у польових умовах. *Завдання практики* полягають у наступному: навчити користуватися спеціальними приладами і туристичним спорядженням та вміти правильно застосовувати їх при різних видах географічних досліджень; навчити самостійно вести візуальні спостереження, виконувати польові вимірювання; проводити науково-обґрунтовану камеральну обробку емпіричних результатів.

Програмні результати навчальної практики з географії полягають у застосовуванні здобутих теоретичних знань для формування практичних навичок, демонстрації вміння користуватися спеціальними приладами географічних досліджень та правильно їх застосовувати для вирішення різних географічних задач, організації самостійних візуальних спостережень природних об'єктів і явищ; виконанні польових вимірювань, демонстрації вміння виконувати графічні, картоскладальні і картометричні роботи; використанні професійно-профільованих знань й практичних навичок з

фізичної, економічної, соціальної географії для дослідження природних і соціальних об'єктів, процесів та явищ.

Навчальна практика з географії складається з блоків, що відповідають окремим навчальним дисциплінам. Кожен блок складається із підготовчого, польового і камерального етапів. *Підготовчий етап* включає ознайомлення з програмою практики, напрямками досліджень, маршрутами, правилами експлуатації приладів, методикою польових досліджень, вимогами до звіту. На цьому етапі відбувається повторення та закріплення теоретичних знань, необхідних для проходження практики, отримання обладнання, інструктаж з техніки безпеки. *Польовий етап* включає безпосередню роботу на ділянках, проведення вимірювань і створення планів, екскурсії на ключові природні ділянки. Залежно від мети та завдань кожного блоку навчальної практики з географії проводяться певні географічні дослідження. *Камеральний етап* передбачає оформлення та складання звіту з навчальної практики.

Базами проведення навчальної практики є як спеціально облаштовані полігони, так і природні комплекси та об'єкти, природні та штучні відслонення гірських порід м. Суми та його околиць (пішохідні екскурсії), а також г. Золотуха (Роменський район), околиці сіл Могриця (Сумський район), Баничі (Глухівський район) (пішохідно-автобусні).

У другому семестрі навчальна практика з географії завершує вивчення навчальних дисциплін «Картографія з основами топографії», «Метеорологія і кліматологія», «Геологія» [5].

Топографічний блок навчальної практики є надзвичайно важливим, адже практичні вміння креслити плани ділянок місцевості необхідні при виконанні усіх інших блоків практики, тому навчальну практику з географії варто починати саме з топографічного блоку. У ході цієї частини практики студенти оволодівають методикою основних видів польових топографо-геодезичних робіт, знайомляться з будовою геодезичних приладів, прийомами польового картографування, виконують креслення планів та інших картографічних творів у чистовому варіанті.

Названий блок практики здійснюється на спеціальному топогеодезичному полігоні, який знаходиться у безпосередній близькості від корпусів університету. Умови полігону та забезпечення приладами дозволяють виконувати різноманітні планові, висотні та планово-висотні топографічні зйомки: будувати бусольні та теодолітні ходи, здійснювати різні види нівелювання, включаючи геометричне, виконувати мензульну, окомірну зйомки та інші різновиди польового картографування.

Геологічний блок практики включає закріплення теоретичних знань, отриманих під час аудиторних занять, про літологічний склад порід на прикладі геологічної будови Сумської області та сучасні фізико-географічні процеси (флювіальні, зсувні, еолові та ін.). Польовий етап передбачає дослідження природних та штучних відслонень гірських порід м. Суми та його околиць (пішохідні екскурсії).

Лучанський розріз – є опорним для дослідження геологічної будови Сумської області та суміжних територій, розміщений на околиці м. Суми, на правому корінному березі річки Псел. В основі розрізу залягає шар порід сумської свити (палеоцен), розріз якого є стратотипом та представлений: опокою безвапняковою, із палеонтологічними рештками (зуби акул і змінені спікули губок); піском глинистим з дрібною добре обкатаною галькою; опокою вапняковою, із рештками крупних форамініфер, губок, молюсків; піску дрібнозернистого з фосфоритом і кременистою та крейдянною галькою, з рештками раковин молюсків. Вище залягає пісок буцацької та київської свити (палеоген), місцями з прошарками глини. Закінчується розріз пісками пізнього пліоцену, які перекриті лесовидними суглинками та ґрунтом. Під час екскурсії студенти складають схематичний план району дослідження, вчать описувати геологічні верстви, вимірювати їх потужність, відбирати зразки та визначати генезис порід, роблять спробу відтворити умови їх формування. З правого, крутого берегу р. Псел відкривається чудовий краєвид на річкову долину, що дає можливість студентам практично оцінити роботу постійного водотоку, виявити складові елементи річкової долини та їх морфологічні риси.

Покинутий крейдяний кар'єр в урочищі «Старе Крейдище», що знаходиться поблизу с. Зелений Гай в околиці м. Суми. В основі кар'єру залягає біла писальна крейда нижнього маастрихту (верхня крейда) із палеонтологічними рештками представленими коралами, молюсками, брахіоподами, залишками морських їжаків та ін. На крейдяних породах з добре помітним розмивом залягають безкарбонатні опоковидні породи сумської свити (палеоцен), вище дрібнозернистий глауконіто-кварцовий пісок бучацької свити (палеоген), сірого та жовтуватого-сірого кольорів, з присутністю залізистих конкрецій неправильної та округлої форми. Закінчується розріз невитриманими пластами суглинків палевого кольору. На прикладі цього кар'єру студенти закріплюють знання про породи сумської свити, отримані при дослідженні попереднього Лучанського розрізу, ознайомлюються із породами верхньої крейди, що є корінними в регіоні, самостійно описують геологічні верстви, вимірюють їх потужність, відбирають зразки порід та палеонтологічних решток, визначають генезис порід, складають стратиграфічну колонку. Під час руху до об'єкту дослідження студенти закріплюють теоретичні знання про геологічну діяльність річки на прикладі долини р. Псел. та діяльність вітру (дюни на першій надзаплавній терасі).

Штучне відслонення гірських порід на правому березі р. Стрілки (м. Суми). Об'єкт дослідження представляє відслонення четвертинних відкладів представлених пісками, прошарками глини, лесовидних суглинків та похованих ґрунтів. Студенти закріплюють набуті практичні навички по опису розрізу та верств порід, вимірюванні їх потужності та відбору зрізків, а також самостійно складають стратиграфічну колонку четвертинних відкладів, за якою визначають палеогеографічні умови четвертинного періоду. На прикладі яружно-балкової мережі на правому березі р. Стрілки студенти знайомляться з результатами діяльності тимчасових водотоків та гравітаційних процесів, закріплюють теоретичні знання, отримані під час аудиторних занять, виявляють їх причини утворення, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки.

Теоретичні знання про погоду та клімат студенти закріплюють під час проходження метеорологічного блоку навчальної практики. Практика починається із екскурсії на метеостанцію, де студенти ознайомлюються з її управлінською структурою і виробничо-інформаційними зв'язками, з проведенням безпосередніх вимірів метеорологічних параметрів, отримують практичний досвід роботи з усіма приладами та з провідними методами прогнозування погоди. Наступний етап практики вибір типового для регіону проведення досліджень природного комплексу – долина р. Стрільки (поблизу педагогічного університету). Спостереження за погодою здійснюються як стаціонарно так і маршрутно. Стаціонарні спостереження починаються із облаштування тимчасового метеорологічного посту, де студенти проводять дослідження добового ходу метеорологічних показників: температури повітря, атмосферного тиску, напряму і сили вітру, хмарності, видів і кількості опадів, вологості повітря, здійснюють графічну інтерпретацію даних, отриманих за період спостережень. Маршрутні спостереження (маршрут горизонтальний та вертикальний): спочатку студенти здійснюють фізико-географічний опис підстильної поверхні ключових точок маршрутних спостережень, потім знімають показники метеоприладів згідно стандартної методики спостережень, будують графіки на основі отриманих даних. По закінченні метеорологічного блоку практики студенти здійснюють остаточну обробку зібраного масиву даних з творчою інтерпретацією отриманих результатів, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки між природними явищами різної генези.

У четвертому семестрі навчальна практика з географії завершує вивчення навчальних дисциплін «Геологія», «Гідрологія», «Геоморфологія», «Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства» [6]. При проведенні навчальної практики з геології використовуються різноманітні природні об'єкти.

Гора Золотуха – роменський соляний купол, геологічний заказник місцевого значення. Походження г. Золотухи пов'язане з діапїризмом, тому студенти мають можливість закріпити теоретичний матеріал про діапїрову тектонічну структуру. Польові спостереження проводяться у двох колишніх

кар'ерах: гіпсовому і діабазовому. На прикладі цих кар'єрів студенти знайомляться з будовою соляної діапирової складки, найдавнішими гірськими породами осадового чохла в Сумській області (гіпси, гіпсоносні глини, суглинки, брекчія кепрок) палеозойського віку, а також із єдиною в регіоні магматичною породою (діабаз), що виходить на денну поверхню. Під час екскурсії студенти складають план місцевості району дослідження, описують названі кар'єри, відбирають зразки, визначають генезис порід, відтворюють умови їх формування. У межах цього геологічного заказника знаходиться міське сміттєзвалище, що дає можливість оцінити екологічний стан об'єкту природно-заповідного фонду. По закінченні робіт на штучних відслоненнях здійснюється екскурсія до Роменського краєзнавчого музею, де майбутні фахівці дізнаються про геологічну будову Роменського району, знайомляться із зразками корисних копалин та мають можливість спостерігати один із найбільших в області льодовикових валунів.

Могрицький ландшафтний заказник місцевого значення (с. Могриця Сумського району). Об'єктом спостереження тут є ряд природних та штучних відслонень крейди, де можна зібрати різноманітний палеонтологічний матеріал: скам'янілі корали, плечоногі, черевоногі, двостулкові та головоногі молюски, морські їжаки, зуби акул. Вивчення цього об'єкту дає можливість закріпити теоретичні знання з історичної геології та палеонтології, вдосконалити практичні навички та вміння описувати відслонення, відбирати палеонтологічні зразки та зразки гірських порід для наступної ідентифікації, самостійно складати описи геологічних розрізів, здійснювати фаціальний аналіз та відтворювати палеогеографічні умови минулих геологічних умов.

Могрицький заказник як об'єкт є унікальним і може слугувати полігоном для інших блоків практики: геоморфологічної, ландшафтної тощо. Вивчаючи його, студенти мають можливість закріпити теоретичні знання про сучасні фізико-географічні процеси: простежувати усі стадії утворення ярів, вивчити зсувні та карстові процеси (неглибокі карстові лійки на підвищеній ділянці плато). Окрім візуального спостереження вони здійснюють морфометричні

дослідження форм рельєфу та виявляють причинно-наслідкові зв'язки між різними процесами та явищами.

Баницький кар'єр кварцитів (с. Баничі Глухівського району) – діюче родовище, унікальне і єдине в Європі за якістю сировини. У кар'єрі доступний до спостереження розріз з трьох шарів: нижній – еоценові піски з лінзами кварцового пісковика, над ними залягає потужна морена Дніпровського льодовика, а перекриває ці відклади лесова товща. Студенти вивчають продуктивний горизонт (потужність, глибина залягання), відбирають зразки та описують їх, визначають генезис кварцових пісковиків, відтворюють умови їх формування, досліджують глинисто-піщані породи, льодовикові відклади, описують процес видобування кварцових пісковиків, самостійно складають опис геологічного розрізу кар'єру.

Гідрологічний блок практики передбачає вивчення водних об'єктів міста Суми та його передмість (ділянка р. Псел, р. Сумка та р. Стрілка, озеро-стариця Чеха, джерела ур. Мамаївщина). При вивченні цих водних об'єктів студенти закріплюють теоретичні знання про води суходолу, оволодівають методами польових гідрологічних досліджень, вдосконалюють практичні навички та вміння дослідження морфометричних характеристик річкового русла (ширини, глибини, площі поперечного перерізу), вимірювання швидкості течії водного потоку, дослідження фізичних властивостей води (температури, прозорості, кольору, запаху), відбору проб води. Після польових досліджень студенти здійснюють креслення поперечного перерізу русла річки, обчислюють його площу та кількісні характеристики річкового стоку; визначають дебіт джерел, у лабораторних умовах встановлюють мутність води, обчислюють витрати наносів, визначають ступінь почленованості берегової лінії та стадію розвитку озера, встановлюють певні закономірності та причинно-наслідкові зв'язки.

Теоретичні знання про форми рельєфу, отримані під час аудиторних занять, студенти закріплюють під час геоморфологічного блоку практики. Дослідження річкової долини на прикладі долини р. Псел здійснюється за маршрутом Баранівка-Зелений Гай (в околицях м. Суми), у ході якого

досліджуються складові річкової долини: I та II надзаплавні тераси (уступ, розмір терас), заплава (прируслова заплава, центральна, притерасна, стариці, встановлення меж низької та високої заплав), русло річки, меандри, корінний берег. Під час цих досліджень студенти набувають практичних навичок та оволодівають методами геоморфологічних досліджень. На корінному березі, поблизу села Зелений Гай, є відпрацьований крейдовий кар'єр, де відслонюються відклади верхньої крейди та палеогену, представлені білою крейдою, опокою та пісками. Студенти вивчають породи, що складають корінний берег долини р. Псел та складають поперечний геоморфологічний профіль річкової долини. Під час проходження цього маршруту вони досліджують також еолові форми рельєфу: стародавні дюни на I надзаплавній терасі (вимірюють та описують морфометричні параметри, відтворюють умови їх утворення).

Дослідження яружно-балкової мережі на правому корінному березі річки Стрілка в околицях міста Суми закріплюють теоретичні знання про форми рельєфу, які створені тимчасовими водотоками та формують програмні результати навчання при дослідженні ділянки яру (вимірювання та опис довжини схилів, їх крутизни, кута простягання, ширини днища). Студенти встановлюють причини утворення ярів, визначають стадію розвитку яру, її характерні риси. Також на прикладі цього об'єкту вони знайомляться із гравітаційними формами рельєфу: описують зсуви та опливини, виявляють їх характерні ознаки та причини утворення, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки між різними ерозійно-зсувними процесами.

Блок практики з географії ґрунтів та основ ґрунтознавства передбачає вивчення різних типів ґрунтів, умов ґрунтоутворення, морфологічних характеристик ґрунту, будови ґрунтового профілю та визначення структури ґрунту, його механічного складу, новоутворень тощо. Дослідження чорноземів здійснюється на базі Ботанічного саду СумДПУ імені А. С. Макаренка – об'єкту природно-заповідного фонду місцевого значення. Студенти вивчають будову ґрунтового розрізу, морфологічні характеристики та встановлюють

підтип чорнозему, самостійно виконують ґрунтове профілювання по лінії «вододіл – заплава р. Стрілька», описують дерново-карбонатні та лучні ґрунти. Дослідження сірих лісових ґрунтів відбувається в Токарівському лісі, що знаходиться в околицях м. Суми. Вивчення лучних та болотних ґрунтів – у заплаві р. Псел. Студенти самостійно закладають ґрунтові розрізи, описують будову, склад та властивості ґрунтів, виконують ґрунтове профілювання по лінії «прируслова-центральна-притерасна заплава», встановлюють причинно-наслідкові зв'язки між ґрунотвірними чинниками та різними типами ґрунтів.

Навчальна практика з географії у шостому семестрі закріплює теоретичні знання, отримані під час вивчення навчальних дисциплін «Ландшафтознавство», «Фізична географія України», «Географія населення», «Рекреаційна географія» та інших [7]. Під час навчальної практики студенти не тільки розширюють і закріплюють знання, отримані під час теоретичного навчання, але й оволодівають новими методами пізнання природних та соціально-економічних процесів, знайомляться з проблемами раціонального природокористування в регіональному розрізі.

Базою проведення першої частини навчальної практики з географії є околиці міста Суми (навчальний ландшафтний полігон поблизу с. Зелений Гай). Друга частина практики здійснюється за маршрутами (Подільсько-Карпатський, Азово-Чорноморський, Придніпровський), кожен з яких забезпечує потрібну кількість цікавих виробничих (енергетичних, гірничо-видобувних, промислових, сільськогосподарських, транспортних, рекреаційних), а також природних та культурологічних об'єктів. Такий вибір маршрутів дозволяє забезпечити реальну комплексність практики. Разом з тим студенти мають можливість певного вибору. Всі обрані полігони досліджень дозволяють повною мірою виконати навчальну програму.

На підготовчому етапі ландшафтної практики під час оглядової лекції з ландшафтної структури району практики, написання розділу «Фізико-географічна характеристика району практики», підготовки виконань з галузевих фізико-географічних та топографічних карт студенти закріплюють

знання, отримані під час теоретичного навчання. Польові комплексні фізико-географічні дослідження проходять у вигляді екскурсій. За допомогою базових методів дослідження природних умов та ландшафтів здійснюється вивчення існуючого стану природних комплексів територій. До таких методів відносять маршрутний метод, метод натурних зйомок, метод ключових ділянок та метод польового опису точок спостереження. Окремим методом польових досліджень є картографічний метод, засобами якого відбувається картографування структури природних комплексів досліджуваної території. Під час комплексних фізико-географічних досліджень студенти вдосконалюють та набувають нових практичних вмінь та навичок, оволодівають новими методами дослідження природних процесів. На ключових ділянках навчального ландшафтного полігону поблизу с. Зелений Гай студенти виконують окомірну зйомку полігону, геолого-геоморфологічні, гідро-кліматичні, ґрунтово-географічні, геоботанічні дослідження. Описують фації та урочища території дослідження, здійснюють ландшафтне профілювання та картування полігону, досліджують природні і антропогенні процеси та їх вплив на ПТК. По закінченні ландшафтно-географічної практики студенти оволодівають методикою комплексних фізико-географічних досліджень природних комплексів, будують ландшафтний профіль та складають ландшафтну карту району дослідження, вихідні результати дають повне уявлення про природу територіальних утворень.

Комплексна географічна (дальня) практика є підсумовуючою і передбачає синтез знань про природу, населення і господарство різних регіонів України. Названий блок практики здійснюється за Карпатсько-Подільським автобусним маршрутом (Суми – Київ – Львів – Болехів – Синевир – Солотвино – Рахів – г. Говерла – Яремче – Кам'янець-Подільський – Біла Церква – Київ – Суми), протяжністю близько 3 000 км.

Упродовж всього маршруту практики, який долається за 12 діб, студенти відвідують виробничі екскурсії на об'єкти промисловості, енергетики, транспорту, сільського, лісового та рекреаційного господарства. Крім виробничих екскурсій, студенти проводять низку польових досліджень як

типових та унікальних природно-територіальних комплексів, таких як скельно-печерний комплекс «Скелі Довбуша», каньйон річки Тетерів та відслонення гранітів Українського кристалічного щита, об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема Карпатського біосферного заповідника, державного дендрологічного парку НАН України «Олександрія», так і форм розселення населення, інтенсивності руху на основних транспортних шляхах сполучення, оцінку пропускнуої здатності об'єктів транспортної інфраструктури тощо.

У ході цього етапу студенти відвідують міста Кам'янець-Подільський, Львів та Чернівці, де знайомляться з діяльністю географічних факультетів у Львівському і Чернівецькому національних університетах; під час гірського етапу вивчають природні комплекси Українських Карпат, оглядають водоспади на р. Прут, Теремле-Ріцьку ГЕС, відвідують курорти Моршин, Яремче і Сойми, національний природний парк «Синевир» з центром реабілітації бурих ведмедів, здійснюють сходження на гору Куколь (1539,4 м) та найвищу вершину України – г. Говерлу (2060,8 м).

Висновки. Навчальна практика з географії є невід'ємною складовою підготовки висококваліфікованого географа. Це одна з форм організації навчання, яка дає можливість студентам закріпити свої теоретичні знання в польових умовах, розширює світогляд та пізнавальні здібності, викликає зацікавленість географією та підвищує результативність навчання. Крім того, з методичної точки зору, студенти, які самі досліджували в польових умовах природні об'єкти рідного краю, зазвичай потім, працюючи вчителями, також організовують та впроваджують в освітній процес краєзнавчі дослідження під час навчання географії в школі. Використання в освітньому процесі ЗВО навчальних практик має значну перевагу, адже вони підвищують якість навчання, сприяють отриманню міцних знань, надійному формуванню професійних компетентностей студентів-географів.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Л. П. Міронець

Список використаних джерел:

1. Баранский Н. Н. Методика преподавания экономической географии / Изд. подгот. Л. М. Панчешниковой. М. : Просвещение, 1990. 303 с.

2. Исаченков В. А., Лесненко В. К., Гальцова М. З. и др. Полевые практики по географическим дисциплинам: Учеб. пособие для студентов педагогических институтов по географ. спец. М. : Просвещение, 1980. 224 с.
3. Кирилук С. М. Система методичної підготовки майбутніх учителів географії. URL : http://collectedpapers.com.ua/problems_teaching_geography_schools/10-1-sistema-metodichnoyi-pidgotovki-majbutnix-uchiteliv-geografii (application date: 20.09.2017).
4. Купач Т. Г. Дем'яненко С. О. Польові природничо-географічні дослідження територій: навч.-метод. посіб. К., 2017. 80 с.
5. Робоча програма навчальної практики з географії (1 курс) для студентів за спеціальністю 014 Середня освіта (Географія). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 9 с.
6. Робоча програма навчальної практики з географії (2 курс) для студентів за спеціальністю 014 Середня освіта (Географія). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 13 с.
7. Робоча програма навчальної практики з географії (3 курс) для студентів за спеціальністю 014 Середня освіта (Географія). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 15 с.
8. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. К. : Радянська школа, 1983. Т. 2. 350 с.

References:

1. Baranskij, N. N. (1990) Metodika prepodavaniya jekonomicheskoy geografii [Methodology of teaching economic geography]. Moskov, Prosveshhenie. 303.
2. Isachenkov, V. A., Lesnenko, V. K., Gal'cova, M. Z. i dr. (1980) Polevye praktiki po geograficheskim disciplinam [Field practices in geographical disciplines]. Moskov, Prosveshhenie. 224.
3. Kyrylyuk, S. M. (2011) Systema metodychnoyi pidhotovky maybutnix uchyteliv heohrafiyi [System of methodical preparation of future teachers of geography]. Available at: http://collectedpapers.com.ua/problems_teaching_geography_schools/10-1-sistema-metodichnoyi-pidgotovki-majbutnix-uchiteliv-geografii (application date: 20.09.2017).
4. Kupach, T. H., Dem"yanenko, S. O. (2017) Pol'ovi pryrodnycho-heohrafichni doslidzhennya terytoriy [Field natural and geographical studies of territories]. Kyiv. 80.
5. Robocha prohrama navchal'noyi praktyky z heohrafiyi (1 kurs) dlya studentiv za spetsial'nistyu 014 Serednya osvita (Heohrafiya) (2017) [Work program of geography curriculum (1st year) for students in the specialty 014 Secondary education (Geography)]. Sumy, SumDPU imeni A. S. Makarenka. 9.
6. Robocha prohrama navchal'noyi praktyky z heohrafiyi (2 kurs) dlya studentiv za spetsial'nistyu 014 Serednya osvita (Heohrafiya) (2017) [Work program of geography curriculum (2nd year) for students in the specialty 014 Secondary education (Geography)]. Sumy, SumDPU imeni A. S. Makarenka. 13.

7. Robocha prohrama navchal'noyi praktyky z heohrafiyi (3 kurs) dlya studentiv za spetsial'nisty 014 Serednya osvita (Heohrafiya) (2017) [Work program of geography curriculum (3rd year) for students in the specialty 014 Secondary education (Geography)]. Sumy, SumDPU imeni A. S. Makarenka. 15.
8. Ushyns'kyy, K. D. (1983) Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]. Kyiv, Radyans'ka shkola. 350.